

# Influence of objective and subjective factors on the victimization of victims of ethnoreligious terrorism

## Вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму

Oleksii Stepanchenko

### Key words:

*ethnoreligious terrorism, victim, victimization, victimous features, factors of victimization, counteracting.*

### Ключові слова:

*етнорелігійний тероризм, жертва, віктимізація, віктимність, фактори віктимізації, протидія.*

На сьогодні етнорелігійний тероризм становить значну загрозу як для правопорядку окремих країн, так і для всієї світової спільноти. За оцінкою 8-го Генерального секретаря ООН Бан Кі-муна, мішенями цього суспільно небезпечного явища є абсолютно всі етнічні групи, релігії, національності та цивілізації.<sup>1</sup> Відповідно, дослідження характеристик жертв етнорелігійного тероризму, з'ясування особливостей їх віктимізації та факторів, що впливають на цей процес, є важливою складовою частиною розробки ефективних заходів протидії цьому суспільно небезпечного явищу.

**Метою статті** є визначення впливу об'єктивних та суб'єктивних акторів на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Протягом останніх років питанням жертв тероризму приділяється дедалі більше уваги. При чому вказана проблематика опрацьовується як вченими кримінологами, такими як Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.О. Василюшин, К.В. Вишневецький, О.М. Джужа, А.Ф. Зелінський, Н.Ф. Кузнєцова, Б.Д. Леонов, Т.В. Макарова, С.В. Пиріг, В.І. Полубинський, В.О. Туляков, так і представниками інших соціальних наук – психології, психіатрії, конфліктології, політології, історії тощо. Незважаючи на досить чільну увагу до жертв тероризму та етнорелігійного тероризму як його різновиду, юридичних питань, що стосуються їх правового та процесуального статусу, забезпечення компенсацій за заподіяну їм фізичну, моральну та матеріальну шкоду, не дослідженим до кінця залишається питання впливу різних за характером факторів на їх віктимізацію та їх значення під час розробки заходів віктимологічної профілактики.

**Виклад основного матеріалу.** Дослідження механізму віктимізації жертв етнорелігійного тероризму призводить до висновку, що до цієї категорії в науці та нормативних документах належить досить широке коло осіб. Якщо до непрямих жертв етнорелігійного тероризму можна віднести не тільки широкі маси населення, а й суспільство загалом, то прямими жертвами тероризму визнають осіб, що безпосередньо зазнали фізичної, моральної або матеріальної шкоди від актів етнорелігійного тероризму. У науковій літературі іноді зустрічається погляд, що характерною рисою тероризму є те, що його жертви мають абсолютно випадковий характер. Вбачається, таке твердження є не повністю вірним. Дійсно, вибір терористами своїх жертв певною мірою носить випадковий характер, проте комплексний аналіз віктимологічних особливостей потерпілих від цього злочину вказує на наявність низки факторів, що здійснюють вплив на перетворення особи на жертву етнорелігійного тероризму. При чому цей зв'язок може бути прямим, тобто безпосередньо впливати на перетворення особи на жертву етнорелігійного тероризму, опосередкованим, тобто зумовлювати цей процес. На нашу думку, суб'єктивні фактори, що впливають на перетворення особи на жертву етнорелігійного тероризму, доцільно розглядати через категорію віктимності як певної властивості особи, а об'єктивні – через характеристики віктимної ситуації, тобто певної обстановки, в якій перебуває особа і яка впливає на процес її віктимізації.

<sup>1</sup> Supporting victims of terrorism. UN report, 9 September 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

Віктимність є базовою категорією всіх віктимологічних вчень. Під віктимністю в кримінальній віктимології розуміють об'єктивну можливість або здатність («схильність») будь-якої особи, зокрема юридичної, стати жертвою злочину, яку можна регулювати різними засобами з метою усунення факторів (обставин), що їх сприяють або її відтворюють<sup>2</sup>. Залежно від об'єкта та характеру здійснюваного на нього впливу розрізняють віктимність індивідуальну та масову (інтегративну, адитивну).

Разом із тим віктимність особи або віктимність як внутрішню властивість певної частини суспільства ставати жертвою злочину не можна розглядати осторонь від віктимної ситуації, яка нерідко стає каталізуєчим фактором, що перетворює віктимність із потенційної ознаки на реальну. Таким чином, пропонуємо, перш за все, визначити вплив об'єктивних факторів, пов'язаних із віктимною ситуацією, що впливають на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму, після чого визначити суб'єктивні віктимологічні ознаки жертв етнорелігійного тероризму, реалізовані в категоріях індивідуальної та масової віктимності.

Віктимологічний аналіз етнорелігійного тероризму дає змогу визначити низку об'єктивних факторів, які різною мірою і з різною інтенсивністю формують віктимну ситуацію. Зазначені фактори можна назвати віктимогенними. При чому об'єктивні віктимогенні фактори, що належать до віктимної ситуації, пропонуємо розглядати в поєднанні з категорією масової віктимності як певного загального чинника перетворення великих сукупностей осіб на жертв етнорелігійного тероризму. До таких факторів, на нашу думку, варто, перш за все, віднести історико-культурні, геополітичні та внутрішньополітичні чинники, які зумовлюють процес віктимізації жертв етнорелігійного тероризму.

*Історико-культурні фактори*, що впливають на механізм віктимізації жертв етнорелігійного тероризму, тісно пов'язані з історичною пам'яттю та традиціями певної етнічної або релігійної групи. Етнорелігійний тероризм найчастіше є наслідком етнорелігійних конфліктів, які відбувалися і досі відбуваються в різних частинах світу. Пам'ять про згадані конфлікти, які часто супроводжуються великою кількістю жертв та значно розтягнуті в часовому континуумі (іноді протікають протягом кількох сторіч), зберігається в межах певного етносу або релігійної групи на рівні колективних підсвідомих образів. У ситуації ескалації етнорелігійного конфлікту, сторони якого обирають терористичні методи протистояння, давніші історичні образи часто використовуються терористами як ідеологічне виправдання своїх агресивних дій. Лідери етнорелігійних терористичних угруповань намагаються персоніфікувати зло і формують узагальнений символічний образ ворога, в основу якого може бути покладений негативний досвід минулих поколінь. Такі ситуації в сучасному світі непоодинокі. Малі етноси, виживання яких базується на збереженні традиційних примордіальних відносин, часто переносять узагальнений образ ворога своєї нації на нащадків тих, хто вчинив несправедливість щодо їхніх пращурів. Таким чином, жертви терористичних атак вважаються терористами винними через приналежність до спільноти кривдників, що вчинили неправдивість до їх етнічної або релігійної спільноти в минулому. Досліджуючи особливості тероризму в регіоні адатних культур Північного Кавказу, В.М. Гурба зазначає, що характерною особливістю системи відповідальності на цих територіях є відсутність правого поняття «строк давності» та перехід помсти через кілька поколінь, що, на думку дослідника, вплинуло на механізм віктимізації жертв тероризму в цьому регіоні<sup>3</sup>. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що в суспільствах із сильними етнічними або релігійними традиціями в ситуаціях загострення застарілих конфліктів часто відбувається міфологізація образу ворога та його проекція через багато поколінь на нащадків протилежної сторони конфлікту, перетворюючи останніх на жертв етнорелігійного тероризму.

Не менший вплив на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму мають *геополітичні фактори*. Перші з них пов'язані з геополітичною активністю країн у минулому і на теперішній час. Як відомо, більшість сучасних країн Африки, а також значна кількість країн Азії були створені в результаті європейської колонізації, яка, як правило, змінювала місцеву політичну географію. У межах новостворених держав могли проживати різні за національністю, релігією, мовою людські спільноти. Деякі етноси, навпаки, були штучно розділені, що створило плідне підґрунтя для розвитку національних екстремістських течій та віктимізації населення в регіонах їх проживання. Етнічні конфлікти, які виливаються у терористичне протистояння, нерідкі також в Європі.

<sup>2</sup> Кабанов П.А., Садеєв М.М. Кримінальна політична кримінологія як частна межотраслева кримінологічна теорія: поняття, содержание и место в системе ви́ктимологіческих знаній / П.А. Кабанов, М.М. Садеєв. – Казань, 2007. – С. 28.

<sup>3</sup> Гурба В.Н. Тероризм в регионах адатных культур : на примере Северо-Кавказского региона : автореф. дис. ... докт. социол. наук : 22.00.04 / В.Н. Гурба. – Новочеркасск, 2011. – 29 с.

Іншими геополітичними факторами, що впливають на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму, є активна боротьба розвинутих країн із міжнародними терористичними організаціями, зокрема й на території інших країн. Так, наприклад, вчинення найбільш резонансного теракту 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку фактично розділило історію віктимізації жертв етнорелігійного тероризму на «до» і «після». Зухвалий і водночас наймасштабніший за кількістю жертв теракт (2 977 осіб, не включаючи 19 терористів) розширив межі віктимізації населення від актів етнорелігійного тероризму та назавжди змінив співвідношення сил на політичній мапі світу. Серед країн, на віктимізацію населення яких впливає їх міжнародна антитерористична діяльність, варто, насамперед, назвати США, Францію, Велику Британію, Німеччину та Ізраїль. Відповідно, зовнішня антитерористична політика країни є потужним фактором віктимізації її власного населення.

*Внутрішньополітичні фактори* також мають значний вплив на механізм віктимізації жертв етнорелігійного тероризму. Наприклад, несправедлива з точки зору окремих етнічних або релігійних груп політика держави може поставити під загрозу усе населення країни, перетворивши його на мішень чи важіль впливу у протистоянні терористів та офіційної влади. У цьому зв'язку цікавими є сучасні дослідження співвідношення рівня політичної і релігійної свободи в суспільстві та рівня віктимізації її населення актами тероризму. Так, значну увагу питанням релігійної свободи у суспільстві приділяють дослідники *The Pew Research Center*, американської неурядової компанії, що займається дослідженнями соціальних питань, громадської думки та демографічних тенденцій в США та у світі загалом. Її щорічні аналітичні звіти доводять тісний зв'язок між демографією й політикою країни та рівнем релігійно вмотивованих насильницьких дій на її території. У звіті за 2015 р. *The Pew Research Center* зазначається, що серед 25 країн із найчисленнішим населенням Росія, Єгипет, Індія, Пакистан та Нігерія мали найвищий загальний рівень релігійних обмежень урядами цих країн та рівень соціальної ворожості з релігійною мотивацією, включаючи і релігійний тероризм. При чому Єгипет мав найбільший рівень урядових релігійних обмежень у 2015 р., у той час як Нігерія мала найвищий рівень релігійно вмотивованої соціальної ворожості<sup>4</sup>. Більш прискіпливе дослідження національної політики Нігерії стосовно релігійних громад пояснює вказану статистику. Справа у тому, що державна політика Нігерії в її регіонах залежить від релігійної належності осіб, які знаходяться при владі на місцях. Наприклад, у північних штатах Нігерії місцева влада здійснює роздачу їжі та інших цінностей серед мусульман, які шанують релігійні традиції під час Рамадану. Водночас вони не надають такої підтримки християнам від час Різдва або інших християнських церемоній. Крім того, є зворотне ставлення у штатах із домінуванням християн при владі. Крім того, на національному рівні уряд Нігерії встановив Мусульманську і Християнську комісії з прав паломників, проте деякі штати, особливо на півночі країни, мають комісію з прав паломників тільки щодо однієї релігії, повністю оминаючи увагою іншу<sup>5</sup>. Незважаючи на зусилля національної влади сприяти міжконфесійному порозумінню, відсутність довгострокової збалансованої стратегії з цього питання ставить Нігерію на один із найвищих ступенів за рівнем релігійно вмотивованого насильства в регіоні та віктимізації населення від актів внутрішнього релігійного тероризму.

Цікавими є також дослідження щодо кореляції між рівнем політичної свободи в суспільстві та видами терористичних атак, які в ньому відбуваються. Так, американська дослідниця Н. Саїя зазначає, що в період із 1991 р. по 2012 р. 74% релігійних терористичних атак мали місце у країнах із відсутністю політичної свободи, 23% – у країнах із середнім рівнем політичної свободи і 3% – у країнах із відсутністю політичної свободи. Натомість 10% терористичних атак, що не мають релігійних мотивів, мали місце у країнах із відсутністю політичної свободи, 67% – у країнах із середнім рівнем політичної свободи і 23% – у країнах із відсутністю політичної<sup>6</sup>. Аналіз результатів вищезазначених досліджень переконливо доводить, що рівень політичної свободи також має відчутний вплив на поширеність етнорелігійного тероризму: чим менший рівень політичної свободи у суспільстві, тим вищим є рівень релігійно вмотивованого тероризму на території цієї країни та рівень масової віктимізації її населення. Етнічна або релігійна дискримінація, якщо вона покладена в основу національної політики, призводить до маргіналізації етнічних або релігійних меншин, фактично штовхаючи їх на агресивні форми політичної боротьби.

Як вже зазначалося, жертви етнорелігійного тероризму, як правило, є колективними, анонімними та деперсоніфікованими, що вкладається в концепцію випадкової, невинної жертви. Проте цей факт не ви-

<sup>4</sup> Global Restrictions on Religion Rise Modestly in 2015, Reversing Downward Trend [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pewforum.org/2017/04/11/global-restrictions-on-religion-rise-modestly-in-2015-reversing-downward-trend/1>.

<sup>5</sup> Sampson I.T. Religious violence in Nigeria. Causal diagnoses and strategic recommendations to the state and religious communities. African Centre for the Constructive Resolution of Disputes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accord.org.za/ajcr-issues/%EF%BF%BCreligious-violence-in-nigeria>.

<sup>6</sup> Saiya N. Religion, Democracy and Terrorism // Perspectives on Terrorism. – 2015. – Vol 9. – № 6. – P. 54.

ключає можливості виділення вже проаналізованих факторів, що впливають на масову віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму. Окрім масової віктимності, можливе також виділення категорій осіб, які мають такі соціальні, демографічні, психологічні, біофізіологічні або інші якості, виконують певні соціальні ролі і мають «підвищену схильність» ставати жертвами етнорелігійного тероризму. Вказані спільні якості певних людських сукупностей у віктимології називають груповою віктимністю<sup>7</sup>. У межах групової віктимності виділяють також віктимність особистісну, пов'язану з особистими характеристиками осіб, та рольову, пов'язану з соціальною роллю жертв злочинів.<sup>8</sup>

Аналізуючи механізм віктимізації групових жертв етнорелігійного тероризму, варто зазначити, що терористи приділяють значну увагу вибору безпосередніх жертв терактів. При цьому головною метою терористів є не стільки привернення уваги до певних етнічних, релігійних або соціальних проблем, скільки залякування населення, створення обстановки страху та неспокою як способу управління суспільством. Досягнення визначеної мети лідери етнорелігійних терористичних угруповань здійснюють одним із шляхів: 1) ставлення під загрозу життя та здоров'я осіб, що знаходяться в місцях масового перебування людей; 2) спрямування атак на групи осіб, які уособлюють для терористів образ ворога; 3) спрямування агресії на найбільш вразливих членів суспільства для досягнення максимального резонансу своїх дій. Відповідно, видається за доцільне визначити фактори, що впливають на групову віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму: 1) знаходження у місцях (на об'єктах) масового перебування людей; 2) належність до «символічних ворогів» етнорелігійних терористичних угруповань; 3) належність до найбільш вразливих соціальних груп населення; 4) виконання громадських або службових обов'язків. При чому, зазначимо, що перший із зазначених факторів належить до характеристик віктимної ситуації, другий та третій пов'язані з особистісною віктимністю індивідів, а четвертий – з їх рольовою віктимністю. Надамо характеристику кожного із зазначених факторів.

Перший фактор групової віктимізації жертв етнорелігійного тероризму пов'язаний не з якісними особливостями певної групи осіб, а з їх знаходженням у місцях масового перебування людей. Як і у разі масової віктимності, зазначені фактори варто віднести до характеристик віктимної ситуації, в якій перебуває певна сукупність осіб. Проте, на відміну від масової віктимізації, особа здатна вийти з означеної віктимної ситуації, залишивши місце масового перебування людей. Таким чином, цей вид групової віктимності є тимчасовим і обмеженим за тривалістю часом перебування осіб у місцях масового перебування людей. До таких місць і об'єктів зазвичай належать аеропорти, морські, річкові, залізничні та автомобільні вокзали, станції метрополітенів, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, заклади відпочинку, розважальні, культурно-освітні та видовищні заклади, готелі, торгові підприємства тощо. Законодавство не дає чіткого визначення місця масового перебування людей, проте, за загальним правилом, масовим вважають постійне або тимчасове перебування в певних місцях або об'єктах 100 і більше осіб або 50 і більше осіб в окремому приміщенні (п. 5 Розділу II Правил пожежної безпеки в Україні<sup>9</sup>). Спрямування етнорелігійних терористичних атак на об'єкти масового перебування людей є досить ефективною терористичною тактикою: оскільки в сучасному урбанізованому житті практично неможливо уникнути місць масового скупчення громадян, під загрозою стати жертвою терактів опиняється практично кожен, що психологічно значно підсилює ефект залякування, який і намагаються досягти терористи. Показовою у цьому плані стала серія терактів, вчинених протягом останніх років у країнах Західної Європи ісламськими терористами. Характерною тактикою зазначених терористичних актів стало використання вантажного транспорту або вибухівки для спричинення масових жертв у найбільш людних громадських місцях європейських міст. Серед інших чинників, що здатні вплинути на рівень «травмованості» потенційних жертв актів етнорелігійного тероризму, також виділяють: неочікуваність події теракту, кількість жертв теракту, ступінь жорстокості поведінки терористів як до вчинення теракту, так і під час вчинення теракту, ступінь соціальної та фізичної незахищеності жертв теракту, несподіваність у виборі жертв й інших об'єктів теракту, характер висвітлення інформації про подію теракту та його наслідки, відповідність вимог терористів, мотивів їх поведінки соціальним нормам людини, що сприймають інформацію про теракт тощо. Таким чином, зазначений вид групової віктимності населення пов'язаний не з якісним складом постраждалих від акту тероризму, а з особливостями місця його вчинення, які й об'єднують різних за своїми характеристиками осіб в єдину групу.

<sup>7</sup> Полубинский В.И. Фундаментальные и прикладные начала криминальной виктимологии [Монография] / В.И. Полубинский. – М., 2010. – С. 55.

<sup>8</sup> Емельянов И.Л. Виктимность и виктимизация: понятие, виды, проблемы профилактики / И.Л. Емельянов // Известия Алтайского государственного университета. – 2013. – № 2 (78). – С. 243.

<sup>9</sup> Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 р. № 1417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15/paran14#n14>.

Як відомо, безпосередні жертви тероризму найчастіше обираються за символічними ознаками. Тероризм – це злочин із вираженою ідеологічною мотивацією, тому формування образу ворога є важливою частиною світосприйняття терористів. Як вже зазначалося, на формування образу ворога можуть вплинути історично-культурні фактори, що часто спричиняють масову віктимізацію цілих держав, націй або народів. Проте акти етнорелігійного тероризму часто спрямовані на конкретні сукупності людей, які оголошуються винними в негараздах певної релігійної громади або етносу, представниками інтересів яких і вважають себе терористи. Терористичний акт щодо цих осіб терористи вважають актом помсти за власне пригноблене становище. Як зазначає Ф.Н. Ільясов, помста має два виміри: психологічний – звільнення від накопиченого страху (наприклад, індивідуальна неконкурентоздатність або низька адаптованість до наявної соціальної системи) і моральний – «торжество справедливості»<sup>10</sup>. Таким чином, формування образу ворога може здійснюватися як раціонально, так ірраціонально, базуючись на власних психологічних переживаннях та комплексах терористів. Спричиняючи фізичну або моральну шкоду своїм ідеологічним ворогам терористи фактично позбавляються від власних страхів – втратити або недоотримати певні ресурси та відчувають психологічне піднесення, необхідне для продовження терористичної діяльності. Таким чином, залежно від ідеології конкретного етнорелігійного угруповання віктимізації можуть піддаватися релігійні громади, етнічні меншини, особи, які мають певні соціально-демографічні ознаки, наприклад, мігранти, підприємці тощо.

Наступним фактором механізму групової віктимізації жертв етнорелігійного тероризму є належність до соціальних груп населення, посягання на яких викликає найбільший резонанс у суспільстві. О.В. Дамаскін влучно зазначає: «В основі стратегії релігійного тероризму лежить зовнішньо раціональна логіка, яка з кількісної і якісної точки зору викликає асоціацію з метою демонстрації вразливості й слабких місць ворога. Якісна спрямованість релігійного тероризму полягає в нападі на символи культури, що уособлюють цінності ворога, щоб викликати кризу на рівні системи цінностей. Кількісна спрямованість релігійного тероризму полягає в активній демонстрації своєї сили нападами, щоб психічно викликати масовий жах і дисбаланс на всіх рівнях відносин та діяльності»<sup>11</sup>. Зазначене твердження, на нашу думку, можна поширити і на найбільш важливі соціальні цінності, які намагаються поставити під загрозу терористи, що робить його справедливим і для етнорелігійного тероризму як більш широкого поняття. До найбільш вразливих соціальних груп населення, у першу чергу, варто віднести дітей, жінок та літніх осіб. Так, найбільш вражаючим та масштабним терактом, головними жертвами якого стали діти, став напад на школу в Беслані у вересні 2004 р. З 366 загиблих у цьому теракті 156 були дітьми. У зв'язку з аналізованим питанням цікавими є аналітичні дані щодо кримінальних та терористичних атак, жертвами яких стали діти в період з 1927 по 2016 рр., зібрані Р. Джонстоном. До вказаної статистики Р. Джонстон включив: 1) терористичні акти, жертвами яких стали в основному діти, 2) сплановані терористичні атаки, спрямовані перервано на дітей, 3) теракти, в які загинула значна кількість дітей. Дослідник зібрав статистику щодо майже 180 терактів, жертвами яких стали діти, і визначив найбільш резонансні з них<sup>12</sup>. Зібрані дані чітко демонструють значне зростання кількості терактів, жертвами яких стали діти, що відбувалося у 2000-х рр. Жертвами терактів з етнорелігійним підґрунтям часто стають й інші вразливі групи суспільства. Так, наприклад, жертвами терористів, напад на яких спричиняє значний резонанс, також часто стають іноземні туристи. У 1990-х рр. «візитівкою» єгипетських терористів стали напади на іноземних туристів, що приїжджають у країну з усього світу. Незважаючи на жорстокі заходи безпеки, застосовані урядом Єгипту, така небезпека актуальна в цій країні й нині. Таким чином, плануючи терористичний акт, терористи обирають об'єкти та групи осіб, посягання на які спричинить максимальний резонанс, що безпосередньо включає останніх до механізму віктимізації жертв етнорелігійного тероризму.

Аналізуючи групові фактори, що впливають на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму, варто зазначити, що у разі «помноження» одних групових факторів на інші або ж на фактори, що впливають на масову віктимізацію населення, віктимність вказаних груп осіб підвищується. Так, наприклад, підвищену віктимність будуть мати групи соціально вразливих категорій осіб, що проживають у місцевостях із підвищеними ризиками міжконфесійних конфліктів і перебувають у місцях масового скупчення людей. Прикладом такої ситуації можуть стати серії терористичних атак, здійснені ісламським рухом Талібан у школах для

<sup>10</sup> Ільясов Ф.Н. Терроризм – от социальных оснований до поведения жертв / Ф.Н. Ильясов // Социологические исследования. – 2007. – № 6. – С. 82.

<sup>11</sup> Дамаскин О.В. Актуальные вопросы организации противодействия терроризму / О.В. Дамаскин // Вестник военного права. – 2016. – № 1. – С. 67–75.

<sup>12</sup> Terrorist and criminal attacks targeting children. Compiled by Wm. Robert Johnston. Last updated 31 December 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/wrjp39ch.html>.

дівчат Афганістану з метою недопущення освіти жінок. Чим більшою є комбінація зазначених факторів, тим вищою є групова віктимність певної частини населення.

Окремо варто зазначити рольову віктимність, зумовлену виконанням особами громадських або службових обов'язків. Їх віктимізація відбувається через виконання ними своїх професійних обов'язків, пов'язаних із попередженням та припиненням злочинної поведінки, боротьбою з проявами тероризму, здійсненням політичної діяльності тощо. Так, за даними Індексу глобального тероризму, в період 2002–2011 рр. 14% жертв терористичних атак припадає на поліцейських і 4% – на військовослужбовців<sup>13</sup>. За даними Індексу глобального тероризму, у 2015 р. вказані показники збільшилися: на поліцейських припадає 16% усіх жертв, на військовослужбовців – 13%<sup>14</sup>. При цьому поліцейські гинуть та отримують поранення як під час заходів щодо боротьби з етнорелігійним тероризмом, так і стають безпосередніми мішенями терористів. Наприклад, у Сирії на сьогодні вчиняються регулярні атаки терористів на поліцейські відділи. Іншим різновидом рольової віктимності є підвищена віктимність журналістів, які висвітлюють питання, пов'язані з расовими, релігійними та етнічними суперечностями сучасного світу. Найбільш відомим терактом проти журналістів за останні роки стала атака офісу французького сатиричного щотижневого журналу *Charlie Hebdo*, який публікував серію карикатур на іслам та пророка Мухаммеда, у результаті якого загинуло 12 та було поранено 11 осіб, що працювали у редакції журналу.

Окремо від масової і групової віктимності варто розглянути індивідуальну віктимність жертв етнорелігійних терористичних атак. Як зазначалося, зазвичай жертви етнорелігійного тероризму мають масовий неперсоніфікований характер, однак у деяких випадках терористична агресія спрямована на конкретних осіб. Їх віктимізація відбувається через здійснення активних дій у рамках громадської або політичної діяльності або висловленні активної позиції щодо певних політичних або суспільних проблем, що зачіпають інтереси етнорелігійних терористичних угруповань. Так, жертвами терористів з етнічною або релігійною мотивацією стали значна кількість політичних діячів, наприклад, відомий індійський політичний діяч М. Ганді (1948 р.), президент Єгипту А. Садат (1981 р), колишній прем'єр-міністр Індії І. Ганді (1984 р.), спікер парламенту Єгипта Р. Махгуб (1990 р) тощо. Під постійною загрозою смерті живуть і сучасні громадські діячі, висловлювання яких зачепили почуття гідності етнорелігійних терористів. Найбільш відомою особою з цього переліку є, мабуть, британський письменник індійського походження С. Рушді, який в 1988 р. опублікував роман «Сатанинські вірші», який був приречений до смерті іранським аятолою Хомейні. Таким чином, можна дійти висновку, що механізм індивідуальної віктимізації жертв етнорелігійного тероризму головним чином пов'язаний із громадською позицією останніх.

**Висновки.** Аналіз комплексу факторів, що впливають на віктимізацію населення різних країн актами етнорелігійного тероризму, дає змогу дійти висновку, що вони є невинуватими та базуються на категоріях масової та індивідуальної віктимності осіб, а також віктимологічній ситуації, в якій вони перебувають. Видається за доцільне врахувати зазначені об'єктивні та суб'єктивні фактори під час розробки заходів протидії етнорелігійному тероризму.

## Анотація

У статті розглянуто вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму. До об'єктивних факторів належать історико-культурні, геополітичні та внутрішньополітичні чинники, які зумовлюють процес віктимізації жертв етнорелігійного тероризму. Суб'єктивні фактори, що впливають на віктимізацію жертв етнорелігійного тероризму, розглянуто через категорії групової та індивідуальної віктимності. Зазначено необхідність врахування зазначених об'єктивних та суб'єктивних факторів під час розробки заходів протидії етнорелігійному тероризму.

<sup>13</sup> Global Terrorism Index 2012. Capturing the Impact of Terrorism from 2002–2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2012-Global-Terrorism-Index-Report.pdf>.

<sup>14</sup> Global Terrorism Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/02/Global-Terrorism-Index-2016.pdf>.

## Summary

The article researches the influence of objective and subjective factors on victimization of ethnoreligious terrorism victims. Objective factors encompass historical and cultural, geopolitical and internal political factors that stipulate victimization process of ethnoreligious terrorism victims. Subjective factors that influence victimization of ethnoreligious terrorism victims are reviewed through the categories of group and individual victimous features. The conclusion is drawn about the necessity of taking into consideration analyzed objective and subjective factors during elaborating measures for counteracting ethnoreligious terrorism.

## Використана література:

1. Supporting victims of terrorism. UN report, 9 September 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
2. Кабанов П.А., Садеев М.М. Криминальная политическая криминология как частная межотраслевая криминологическая теория: понятие, содержание и место в системе виктимологических знаний / П.А. Кабанов, М.М. Садеев. – Казань, 2007. – 104 с.
3. Гурба В.Н. Терроризм в регионах адатных культур : на примере Северо-Кавказского региона : автореф. дис. ... докт. социологических наук : 22.00.04 / В.Н. Гурба. – Новочеркасск, 2011. – 58 с.
4. Global Restrictions on Religion Rise Modestly in 2015, Reversing Downward Trend [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pewforum.org/2017/04/11/global-restrictions-on-religion-rise-modestly-in-2015-reversing-downward-trend/1>.
5. Sampson I.T. Religious violence in Nigeria. Causal diagnoses and strategic recommendations to the state and religious communities. African Centre for the Constructive Resolution of Disputes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accord.org.za/ajcr-issues/%EF%BF%BCreligious-violence-in-nigeria/>.
6. Saiya N. Religion, Democracy and Terrorism / N. Saiya // Perspectives on Terrorism. – 2015. – Vol 9. – № 6. – P. 51–59.
7. Полубинский В.И. Фундаментальные и прикладные начала криминальной виктимологии [Монография] / В.И. Полубинский. – М., 2010. – 227 с.
8. Емельянов И.Л. Виктимность и виктимизация: понятие, виды, проблемы профилактики / И.Л. Емельянов // Известия Алтайского государственного университета. – 2013. – № 2 (78). – С. 241–246.
9. Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 р. № 1417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15/paran14#n14>.
10. Ильясов Ф.Н. Терроризм – от социальных оснований до поведения жертв / Ф.Н. Ильясов // Социологические исследования. – 2007. – № 6. – С. 78–85.
11. Дамаскин О.В. Актуальные вопросы организации противодействия терроризму / О.В. Дамаскин // Вестник военного права. – 2016. – № 1. – С. 67–75.
12. Terrorist and criminal attacks targeting children. Compiled by Wm. Robert Johnston. Last updated 31 December 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/wrjp39ch.html>.
13. Global Terrorism Index 2012. Capturing the Impact of Terrorism from 2002–2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2012-Global-Terrorism-Index-Report.pdf>.
14. Global Terrorism Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/02/Global-Terrorism-Index-2016.pdf>.

**Oleksii Stepanchenko,**

*Candidate of Juridical Sciences, Doctoral Student  
Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine*